

MÁRTON LÁSZLÓ

Mire jó a körtefa?

Elsősorban arra, hogy leszedjük, lerázzuk, esetleg leverjük róla a körtét. A címadó körtefa ugyanis magasra, terebélyesre nő, körtéje pedig apró szemű, nem sokkal nagyobb, mint a vackor, csak éppen annál sokkal édesebb. Póznával verik le, mint a diót, kisajtolt levéből pedig bort erjesztenek; jó az, csak meg kell szokni. A Mühlviertel és a Mostviertel szegényebb lakói évszázadokon át ezt itták, ha el kellett adniuk a tejet és elégük lett a vízből: szőlő nem terem ezen a körtefás vidéken, a sört pedig ünnepnapokra tartogatták. Aztán előfordul, hogy a körtefát kivágják. Akkor mindenféleképpen lehet készíteni belőle, éjjeliszekrényt meg logarlécet (már amíg a zsebszámítógép el nem terjedt) meg sok más effélét. Például finomra csiszolt, ujnyi vastag lapokat is, amelyekből aztán a fametszetek nyomódúca lesz.

Ilyen nyomódúcokat használ Christian Thanhäuser, aki a Duna menti Ottensheimben született, nevelkedett és dolgozik jelenleg is. Mondhatni, leballagnak a körtefák a Böhmerwald domboldalairól a Dunához, és besétálnak a műhelyébe. Am aki belép ebbe a műhelybe, tapasztalni fogja, hogy ott nem a nyomódúcok uralkodnak, bár azokból is rengeteg van, hanem a nyomdai klisék és betűkészletek. Christian Thanhäuser ugyanis nemcsak grafikus, hanem nyomdász és könyvkiadó is, és a nyolcvanas évektől kezdve, amikor a nagy nyomdák elkezdtek kidobálni az ólombetűket, ő több száz betűkészletet mentett meg, valamint ábrákat, szegélydíszeket és egyéb nyomóelemeket, amelyek soha többé nem készülnek ezen a világon. Ugyanígy kimentett az ócskavasból néhány kézisajtót is. Ezek most nála vannak, velük dolgozik. Fametszőként pedig nemcsak a Mühlviertel-beli körtefát kedveli, hanem például a jóval puhább nyárfa is, amely elnagyoltabb és lágyabb vonalú rajzolatot ad; sőt olyan dúcai is vannak, amelyek puhább és keményebb fadarabokból vannak összeillesztve, és amelyek az egységes kompozíciójú rajz lenyomata intarziának hat.

De ne szaladjunk előre. Bármilyen sokat köszönhet is egy művész a tájnak, amelyben él és alkot, mégsem hiszem, hogy a művészi karakter megmagyarázható a táj adottságaiból. Am Christian Thanhäuser egyik legfontosabb alkotói törekvése: munkáiban egymásra vetíteni a földrajzi és a szellemi tájat. Ezért életpályájának és ezen túlmenően alkotói személyiségének megértéséhez nem árt tudni néhány dolgot szülőföldjéről is.

Aki Linzet elhagyva fölfelé halad a Duna mentén, először meredek sziklák közt találja magát. Ma is látszik, hogy a folyam annak idején hatalmas erővel tört keresztül az urfahri és a puchenau hegyeken. Puchenau után a folyam túloldalán, a jobbparton következik a bencés rend alapította wilheringi apátság, a középkorban egész Felső-Ausztria szellemi központja. Igen valószínű, hogy életének nagy részét itt töltötte a Kürenbergi nevű középfelnémet költő, akiről csaknem bizonyossággal feltételezhető, hogy a Nibelung-ének szerzője volt. A Nibelung-ének pedig nagyjából azt a szellemi tájat tekinti át a Duna mentén, Felső-Bajorországtól a hun király udvaráig, amelyet újabban Közép-Európának szokás nevezni, és amellyel összemérhető mindazon osztályok alkotók és kultúrszervezők láthatára, akik sem Németországba nem települtek át,

sem Heimatkünstlerek nem lettek. A Heimatkunst kifejezést szó szerint tájművészetnek lehet fordítani, ám ez épp a lényegét nem érzékelteti: mucsai provincializmusnál egy kicsit több, a táj génuszának megragadásánál egy kicsit kevesebb.

Azt hiszem, Ausztriában egy művésznek, aki benne él valamilyen tájban (vagyis bárhol, hiszen a Prater-től és Grinzing-től kezdve Bécs is egyfajta táj), nehéz nem Heimatkünstlernek lennie. Nem segít az ironia és a kritika fegyvere sem: abból lesz a kritikus beállítottságú Heimatkünstler. A Heimatkunst: éles szem, szűk láthatárral. Ausztriában a láthatár befelé tágul, mégpedig a tehetség ereje és intenzitása révén. Ennek egyik példája Christian Thanhäuser.

Wilhering után kiszélesedik a Duna völgye, kezdődik a némi túlzással Eferdingi-síkságnak nevezett vidék, amely nem sokkal nagyobb a Szentendrei-szigetnél; de hát Felső-Ausztriára nem a lapályok a jellemzők. Itt, Wilhering, Eferding és Aschach között gabonatablák és kapásnövények váltakoznak gyümölcsösökkel. Folyásiránnyal szemközt állva, jobb kéz felé a Böhmerwald erdős hullámai látszanak, Adalbert Stifter végtelen bolyongásainak színtere; ellenkező irányban a pillantás átsiklik a welsi iparvidék fölött, és beleütközik a felsőosztrák Alpok, a Sengengebirge és a Höllengebirge csúcsaiba. Itt keletkeztek, Steyrben és Gmundenben a Stifter (és, mondjuk, Vörösmarty-)kortárs Franz Xaver Stelzhamer felsőosztrák tájszólásban írt költeményei, amelyek tájnyelvhez kötöttek ugyan, de korántsem röghözkötöttek. (Ahogyan pl. H. C. Artmann bécsi dialektusban megszólaló Villon-fordításai vagy saját költeményei sem azok, a legkevésbé sem. Az osztrák irodalomban és művészetben gyakran bukkannak fel olyan művészeti tények, amelyek egészen lokálisak, mégis egyetemes tartalmakat hordoznak. Lehet rajta gondolkodni, nemcsak a zárójelen belül: hogyan is van ez?)

Wilheringből komp vezet vissza a Duna bal partjára. Igazi régivágású komp, sodronnyal, görgőkkel; a víz áramlását kihasználva halad egyik parttól a másik felé. Wilheringből átkelve Ottensheimbe jutunk, amelynek rangja Markt Flecken, szó szerint „vásárhely”, községnél több, igazi városnál kevesebb. Allítólag itt született valamelyik Ottó császár, erről kapta a nevét (a főtér egyik homlokzatán ki is van képezve a császári újszülött, bölcsőstül), és itt él Christian Thanhäuser.

Ottensheim régen is nagyrészt a Dunából élt, most is abból él. Régen a hajózásból és a kereskedelemből (meg némi kézművességből és gazdálkodásból), meg abból, hogy erre haladt a Duna bal partján egy fontos országút. Most meg abból, hogy a fontos országút, az autószeráda elkerüli ezt a tájéket, viszont errefelé visz a Duna-parti kerékpárút; a fáradt Rajna-vidéki vagy württembergi biciklisták, akik húszas-harmincas rajokban tekernek a smaragdzöld réteken át Bécs felé, a kisváros összes panzióját és vendégszobáját megtöltik, legalábbis tavasztól ősziig. Az itt élő emberek józanok, megfontoltak. Nem hiányzik belőlük a jó kedély, de van bennük némi ridegség is. Évszázados tapasztalataik vannak a tűzzel és a vízzel, tudják kezelni mind a kettőt. Ottensheim utoljára a tizenkilencedik század utolsó évében égett porrá és hamuvá; láttam fényképeket, egyetlen épületet sem kíméltek meg a lángok. A húsz évvel későbbi felvételek viszont azt mutatják, hogy a pusztítás nyomait éppily kíméletlenül el lehet tüntetni. Az árvizek pedig legalább ennyire jelenlevők az emlékezetben: az itt élők tudják, hogy a Dunának nem lehet parancsolgatni. A Duna egy pár évtizedig eltűri, hogy erőművekkel és nyílegyenes töltésekkel tréfálkozzanak vele, de aztán megmutatja, hogy az történik, amit ő akar. A főtér alatti házakon táblák mutatják, hogy melyik áradás során milyen magasan tetőzött a víz. Az utolsó áradás, 1965 óta nyuga-

lom van; az itt lakók úgy számítgatnak, hogy lassan-lassan a következő nagy zúdulásnak is eljön az ideje. Ahogy az előzőeket, majd ezt is átvészelik.

Az itt élők tudják és ki is használják, hogy jobb helyzetben vannak, mint a Mühlviertel távolabbi völgyeibe települt falvak és tanyák lakói. Kiegyensúlyozottabbak, nagyvonalúbbak, ám életük úgynevezett kereteihez ők is szigorúan tartják magukat. Aki e keretek közt nem találja helyét, annak értelemszerűen el kell vándorolnia. Christian Thanhäuser esete kivétel: ő azzal tanúsította ragaszkodását szülővárosához és környékéhez, hogy áttörte a számára kiszabott kereteket. Másképpen kezdett élni, mint azt környezetében elvárták volna tőle: művész lett. Nem azt tette, amit könnyebben elfogadtak vagy legalábbis elnéztek volna, nem tisztos polgári foglalkozása mellett folytatott művészi jellegű tevékenységet, nem: ő úgy döntött, hogy a nyomdúciókra és az ólombetűkre, vagyis a fametszetekre és a kézisajtón nyomott könyvekre teszi fel az életét. Miután pedig áttörte az élet kereteit, nem költözött el szülővárosából, bár az megkönnyítette volna helyzetét, hanem, dacolva minden értetlenséggel és rosszállással, ott maradt.

Márpedig döntése nem csekély megütközést keltett. Christian Thanhäuser, miután elvégezte Linzben a kereskedelmi akadémiát, a nyolcvanas évek végéig, majdnem egy évtizeden át dolgozott apja jólmenő üzletében, amely, többrendbeli bővítés után, kisebbfajta áruházzá nőtte ki magát, vagyis megmutatta, hogy ugyanolyan jó kereskedő lehetne, ha az akarna lenni, mint felmenői voltak sok nemzedéken át. Az, hogy Linzben átjárt a képzőművészeti főiskolába, hogy amikor csak tehetett, rajzolt és olvasott, hogy irodalmi kört alapított, hogy felolvasásokat, kiállításokat és performanszokat szervezett, mindez még hagyján volt. Ez csupán a szabadidő hasznos (vagy legalábbis nem értelmetlen) eltöltésének minősült. De már az nehezen volt megemészthető, hogy harmincéves fejjel, nős, családossal, meglelt emberként otthagya a biztos megélhetést, a megbecsült munkát, és szabadfoglalkozású grafikus, fametsző, nyomdász stb. lett belőle. Még vagy egy évtizeddel később is némi szeretetteli furcsálkodás vette körül szülővárosánál, pedig akkor már jelentős németországi és nemzetközi sikerei voltak. Magam is beszéltem ottensheimi polgárokkal, akik habozás nélkül kijelentették, hogy „a Christian metszetei nem felelnek meg az ő ízlésüknek”, mondjuk azért, „mert olyan absztraktok” vagy mert „túl sok szikla van rajtuk”, de azért, biztos, ami biztos, elkezdtek gyűjteni őket.

Ezen a ponton jónak látom ismételtelen hangsúlyozni, hogy nem laudációt, nem is élet- és pályarajzot írok, hanem egy művészi habitus bemutatására töreksem. Emögött azonban felsejlik a társadalmi és kulturális háttér; némi leegyszerűsítéssel mondjuk így: Ausztriából mindaz, ami nem Bécs. Kicsit szűkítve: a két tartományi szintű központ, Linz és Salzburg közti vonal. Írók, képzőművészek, figyelmesebb újságírók (titkolt szépírói ambíciókkal), két-három szerkesztőség és könyvkiadó, könyvkereskedők, tanárok. Néhány tucatnyi ember, akiknek egy része elszigetelten, csaknem teljes magányban küszködik (ne tévesszen meg senkit, hogy magyar viszonyokhoz képest jómódban élnek), a többiek pedig sokféleképp és igen igen szorosan egymásra vannak utalva. Mögöttük pedig felsejlik a kultúrpolitika (amely nagyvonalúbb, napi politikától függetlenebb és jóval több pénzzel rendelkező, mint nálunk), a kulturális intézményrendszer, valamint azok a tisztviselők, akik értenek a kultúrához, és...

(...és a munkájukat végzik, nem pedig szívességet tesznek vagy kegyet gyakorolnak.)

Nyilvánvaló: már ahhoz is, hogy valami felismerje és kifejllessze a benne rejlő rendkívüli képességeket, szüksége van olyan emberekre, akik segítik és bátorítják. Még inkább így van, ha ez a folyamat minduntalan beleütközik a környezet ellenállásába. S leginkább így van, ha a tehetség nem egyetlen, speciális műfajban vagy ténykedésben, hanem több, egymással összefüggő mesterségben és művészeti ágban s rajtuk túlmenően az élet egész belső formájában mutatkozik meg. Akitől Thanhäuser a legtöbb biztatást kapta és a legfontosabb dolgokat tanulta, nem képzőművész volt, hanem költő és életművész, H. C. Artmann. Nem tudom, barátságuk két évtizede során hányszor beszélgettek grafikai vagy művészettörténeti problémákról; gyanítom, nem túl sokszor. Mindenesetre Artmann hatásának jelentős része van abban, hogy Thanhäuser látja és láttatja a provinciálisban az univerzálit, a hagyományban a rejtett radikalizmust, a bumfordi naivságban az érzékenységet és a kifejezőerőt. Egyszerre lenni felsőosztrák lokálpatriótának és közép-kelet-európai érdekeltségűnek. Kiadni Ottensheim összes fellelhető irodalmi emlékeit, kezdve a hetivásárt szabályozó 1228-as oklevélről egészen Hermann Nitsch komp-képverséig és Janko Messner „alpenlimonadl”-daláig (ez volt Thanhäuser első kiadványa, az anyagot Otto Kampmüller helytörténetésszel közösen szedte össze), és kiadni egy sor szomszédos országbeli költőt, Jančart, Borkovecet, Róža Domaszynát, Saidot és még sorolhatnám. És kiadni Artmann egy-egy kéziratban maradt, bizarr szépségű művét, húsz vagy ötven példányban, kézisajtón, fametszetekkel.

Mindjárt Artmann után említendő a Literatur und Kritik című salzburgi folyóirat és szellemi műhely, különös tekintettel főszerkesztőjére, Karl-Markus Gaussra és Ludwig Hartingerre. Utóbbi a mai osztrák irodalmi közélet különös, nyughatatlan személyisége, esszéíró, szerkesztő, szlavista, szlovén és olasz költők fordítója, „szavakban csavargó” (Wortlandstreicher – ahogy magát nevezi), Thanhäuser barátja és szövetségese, az Edition Thanhäuser programjának tanácsadója, számos kiadvány sajtó alá rendezője. Szarkasztikus elme, szenvedélyes meg- és odafigyelő, minijellemrajzok és pszichogrammok rögtönzője, egy megíratlan pikareszk regény főhőse. Még egy talajban élő mikroorganizmus is el van nevezve róla, az Avestina Ludwigi.

Utánuk pedig nagyon sok mindenkit szóba kellene hoznom; mert persze maroknyi emberről van szó, de ha csak néhány mondatban is bemutatnám őket, mindjárt sokan lennének. És csak a villamosra meg a hegyi menedékházra igaz, hogy sok jó ember elfér kevés helyen, egy rövid portré lapjain még a háttérben is csak kevesen férnek el. Ha még valakit említhetek, az egy antikvárius, Heiner Henkének hívják, Passauban van az üzlete a Dóm téren; a belépő diákoknak, tizenötezer kötettel a háta mögött, általában azt mondja, hogy: „Nincsenek könyveim!” Thanhäuser sok útmutatást és fontos olvasmányt kapott tőle, köztük az első tipográfiai könyveket is, és valószínűleg az ő hatására vált szenvedélyes antikváriumlátogatóvá. Végül, de igen hangsúlyosan szót kell ejtenem Thanhäuser feleségéről, Irmgard Hochgattererről, aki az első, nehéz években végig elszántan kiállt férje mellett, viselte döntése egzisztenciális következményeit, és lehetővé tette számára, hogy munkája szabad ritmusú életforma is legyen.

Thanhäuser munkássága a különböző tevékenységek körforgásaként írható le. Vannak napok, amikor könyvet tervez; vannak napok, amikor szed, nyomtat és köt. Általában egy-egy ívet szed ki szekrényből csipesszel, sorjázóba. A kiszedett ívet kézisajtón lenyomtatja, nyomás után a szedést szétdobja, és kiszedi a következő ívet ugyanabból a betűkészletből. Kedvence az úgynevezett japánkötés: a jellegzetes Thanhäuser-kiadvány a gerincénél kis villanyfúróval négy helyütt át van lyukasztva,

erős pamutfonallal egybevágóan összehurkolva és hátul középen megkötve. Egyszerű, de hatásos; mindenesetre ügyesség és biztos kéz kell hozzá.

Vannak napok, amikor a nyomódúccokat metszi, és vannak napok, amikor elkészíti a nyomatokat. Vannak napok, amelyeket felemésztenek az intéznievalók, a kiállítások anyagának összerakásától a könyvek eladásának bonyolításáig. És vannak napok, amikor Christian Thanhäuser átlép a cselekvő életből a szemlélődő életbe. Ilyenkor elutazik egy-egy hétre. Nem túl messzire, de nem is marad egészen közel. Elmegy a Karsztokba, a Dolomitokba, a Cseh-Érchegységbe, a Szász-Svájcba, Luzsicába, talán még a Vogézekbe és Bukovinába is. Útközben néz és lát és rajzol. Minden útján telerajzol egy-egy vázlatfüzetet. Így keletkezett rajzainak egy részét dolgozza ki fametszetekké. Elete ilyenkor emlékeztet a régi vándorló mesterlegényekére; munkájában pedig, ahogyan végzi, látni vélem az elmúlt évszázadok mestereinek elmélyült, aprólékos komolyságát. Ugyanakkor semmi porlepett, avított vagy anakronisztikus nincs abban, amit csinál. Sokminden elmondható metszeteiről is, kiadványairól is, csak az nem, hogy konzervatív benyomást keltenek.

Thanhäuser metszetein a grafikai testek általában a folt és a vonal határvidékén járnak: ahhoz, hogy foltok legyenek, túl hosszúkásak, viszont ahhoz, hogy vonalak legyenek, önmagukban véve is túlságosan térbeli alakzatok. A vonalnak mindig van valami köze az időhöz, azáltal, hogy eljut valahonnét valahová, akár összefügg egy másik vonallal, akár félbeszakad; a vonalak bejárása epikus jellegű esemény. A folt viszont monásként hat; a pillantás vagy telítettséget, vagy ürességet lát bele, míg elidőzik rajta; mihelyt pedig átugrik vagy átsiklik a másik foltra, az előző foltot kívül hagyja figyelmén. Thanhäuser a folt monász-jellegét az egész látványra kiterjeszti, amelyet ezáltal kívül helyez az időn. Előnyben részesíti a panorámát az enteriőrrel, a tágasságot az intimtással szemben; de még a szórványosan előforduló arcok, bútorok, használati tárgyak is geológiai képződményekre vagy legalábbis épületekre emlékeztetnek. Nagylengésű ritmussal, széles sávokkal, roppant éles kontraszttal dolgozik. A tágas perspektívát, amely a messzenéző tájkép sajátja, fekete és fehér alakzatok ritmikus lüktetésével alakítja, egy ismeretlen írás ideogrammaivá; de mivel nem tudjuk elolvasni őket, nem az írásjegyeket látjuk külön-külön, hanem az írás egészét, amely történetesen erdős hegyoldallal, tóba zuhanó sziklafallal, kanyargó házsorral azonosítható.

Ugyanakkor ez a tájjá visszaváltozó, ismeretlen írás magától értetődő viszonyba kerülhet a megismerhető, elolvasható írásokkal, a nyomtatott szöveggel. Christian Thanhäuser nem tesz különbséget alkalmazott és önálló művészet között. Metszetei ott vannak az Edition Thanhäuser legtöbb kiadványában, de ugyanolyan szuverénül nyomtat fametszetes falinaptárat és plakátot is, mintha a kép mindentől függetlenül, a maga önálló életét élné. Annak felismerése áll Christian Thanhäuser művészete mögött, hogy a fametszet esztétikai szuverenitása nem áll ellentétben annak eredeti illusztratív jellegével. Azáltal, hogy a kép igazodik az illusztrálandó szöveghez és a tipográfiához, nem lesz kevésbé jellemző a művészre, ellenkezőleg: a könyv adottságaiból kiindulva, új formákat és módszereket próbálhat ki. Például Drago Jančar egyik könyvét (tőle addig ritkán, attól kezdve gyakrabban látott) színes fametszetekkel illusztrálta; jelen sorok írójának egyik elbeszélését pedig, amelyben a Linzbe száműzött Batsányi János mellett egy Josef Hafner nevű litográfus is szerepel, arra használta fel, hogy kipróbálja, hogyan lehet litográfiát (történetesen Hafner fennmardt litográfiáit) átrajzolni, majd átmetzeni falemezre. Hozzáteszem, hogy a szöveget abból a fraktúrából (különösen szólva, „gót betűből”) szedte, amely a tizenkilencedik század közepéig a linzi

magisztrátus nyomdájának birtokában volt, és amellyel azokat a hirdetményeket nyomtatták, amelyeket Batsányi nap mint nap olvashatott; és persze a gótbetűs szedés hangsúlyosan grafikai testté teszi a szövegtestet is.

Egyszóval, Thanhäuser mint könyvkiadó bibliofil kiadványokat állít elő. És itt egy pillanatig nem árt eltöprengeni azon, mi a bibliofília. Mi az, hogy biobibliofil könyv. Ilyen tünemény ugyanis Magyarországon, ellentétben a közhiedelemmel, csak igen szórványosan készül; a szép küllemük miatt díjazott magyar könyveknek a bibliofíliahoz általában nem sok közük van. Magyarországon bibliofil könyvön a költséges anyagból készült, hivalkodó könyvet szokás érteni. Az ilyen jószág selyembe, bársonyba, különleges bőrbbe van kötve, drága papírra nyomva, tizenhatszín-nyomású, aranyfóliás illusztrációkkal, ezüstkapsokkal stb. stb. Ezzel szemben a bibliofil könyvnek az a lényege, hogy a technikai sokszorosíthatóságnak ugyanazon a fokán, a kivitelezésnek ugyanazon a színvonalán áll, mint a metszet; ugyanannyi példányban készül, mint egy fa- (esetleg mint egy réz-) metszet, kézisajtón. Nem egyszerűen szép könyv, mert a szép könyvek többsége nem él az egyes példányokban egyéni életet, de nem is „könyvtárgy” (Buchobjekt), mert a könyvtárgynak nevezett szörnyűségek, illetve könyv alakú groteszk dísz tárgyak nem olvasásra vannak szánva.

A bibliofil könyv olyan kiadvány, amelynek minden példánya önálló (bár nem egyszeri) műalkotás, és amelynek esztétikai értékei a szöveg irodalmi értékeit vannak hivatva kiemelni. A tipográfus lelke és leleménye: ez a bibliofil könyvben az érték, nem az anyag, amelyből készült. Minden idők legnagyobb német underground tipográfusa, V. O. Stomps kifejezetten a legolcsóbb anyagokból állította elő bibliofil kiadványait: teherautógumival és elfűrészelt, lecsiszolt fémalkatrészekkel készített egyes technikájú „roncsnyomatokat” csomagolópapírra (ilyen illusztrációkkal jelentek meg Stompsnál az ötvenes években Günter Eich, Karl Krolow, Heinrich Böll, Adorno, Heinz Piontek stb. első munkái), vagy stencipapír és linóleum kombinációjával művelt csodákat; ezekért manapság árverésekre járnak a gyűjtők. Említhetném azonban A Zsebkezdő (Das Handtuch) című, papírzsebkendőre nyomott újságot is; volt benne vezércikk, tárca, hír- és vitarovat. Állítólag tizenkét száma jelent meg, én hármat láttam. Utóbb a kiadvány A Törülköző (Das Taschentuch) című, papírtörülközőre nyomott változatban élt tovább, de az nem jutott el a tizenkettedik számig.

Német nyelvterületen (leszámítva az NDK-t) a bibliofil könyvkiadás már a második világháború vége, sőt voltaképp a náci korszak óta underground ügy volt, sok szempontból hasonlóan, mint a szocialista országokban a samizdat; emitt az illegális politikumnak, amott a marginalizált esztétikumnak volt egyszerre szubverzív és érzéki hatása. (Azzal az el nem hanyagolható különbséggel, hogy a kézisajtón nyomott bibliofil könyveket sem Ausztriában, sem az NSZK-ban nem üldözte a hatóság.) Mindenesetre Thanhäuser könyvkiadói munkássága, illetve a műhelyében eddig megjelent 60–70 könyv elgondolhatatlan volna a bibliofil könyvkiadás hagyománya, kultúrája és ethosza nélkül.

Német nyelvterületen a nyolcvanas évek végén, Thanhäuser pályakezdésekor (amely időben véletlenül egybeesett a kommunista diktatúrák összeomlásával) körülbelül háromszáz kis- és kézisajtós könyvműhely tevékenykedett. Ezek közt volt olyan, amelyik évente tizenöt könyvet adott ki, de olyan is, amelyik két vagy három évenként egyet. Némelyik „igazi”, testes könyveket készített hosszú, vesződséges munkával, másnak négy vagy nyolc oldalas kisnyomtatványokra futotta erejéből. Mindenesetre már akkor eléggé jelentős, önálló kultúrát képezett a bibliofil könyvkiadás, és

már akkor megmutatkozott jellegzetes kétarcúsága: minden belső gazdagságával együtt kimondottan „szegény” művészet, mégis nagyon határozottan elitista jellegű.

A bibliofil könyvműhelyek száma a térségben azóta csaknem megduplázódott. Ez csak részben magyarázható azzal, hogy a volt NDK területén sok kis kiadó indult be, valamint, hogy megnőtt az érdeklődés plusz a fizetőképes kereslet; szerintem legalább ennyire fontos tényező a tömegkultúra elektronizálódása, illetve képi és nyelvi vulgarizálódása. És, ami ezzel együtt jár, az úgynevezett „igényes” irodalom további félreszorulása az érdeklődés peremére. Osztrák nézőpontból egyfelől tömegkultúra, másfelől Heimatkunst látszik, és a kettő közt vajmi kevés mozgástér.

Ebbe a szűk mozgástérbe visz tágasságot hegytömbjeivel és sziklafalaival, továbbá azokkal az osztrák és Ausztria-környéki szerzőkkel, akiknek munkáit a sziklák és a hegyek illusztrálják, Christian Thanhäuser. Kiadója, amely szervesen illeszkedik a fönt vázolt bibliofil elitkultúrába, annyiban mégis jelentősen eltér a szokásostól, hogy osztrák szerzők munkáinak felfedezésén és újrafelfedezésén túl külföldi szerzőkkel is rendszeres munkakapcsolatot tart fenn. Ez Ausztráliából vagy a Marsról nézve ítéltető Ausztria-környéki regionalizmusnak, ám az eredmény valamivel közelebbi, mondjuk Magyarország nézőpontból kortárs világirodalomnak látszik. Ki tudja, milyen érzés lesz kézbevenni ötven vagy száz év múlva egy-egy Thanhäuser-könyvet, hogyan dacol az idő múlásával a kötésterv, a tipográfia és a szöveg, hogyan korosodnak együtt vagy külön.

Időközben Ottensheim szélén bevásárlóközpontok épültek, egymás után három. A kisváros belső utcáiban a régi kis boltok tönkrementek vagy alig tengődnek, de a nagyobb üzletek is megsínylik az óriási vetélytársak jelenlétét. Ottensheim polgárai manapság már csak ezért sem annyira biztosak benne, mint néhány évvel ezelőtt, hogy Christian Thanhäuser butaságot csinált, amikor elhatározta, hogy fametsző és könyvkiadó lesz. Híres ember lett belőle, mindenféle díjakat kapott. Most már úgy látják, hogy megcsinálta a szerencséjét. Olyannyira, hogy miután mindenfelé volt már kiállítása a Rajna és a Visztula (az Adria és az Északi-tenger stb.) között, nemrég szülővárosárhelyén is megrendezhette élete első kiállítását. A megnyitóra mindenki eljött, aki valamit is számít a kisvárosban és környékén; olyan sokan voltak, hogy majdnem el-süllyedt a hajó.

Ugyanis a kiállítás mégsem egészen Ottensheimben volt, nem a városkán belül, hanem közvetlenül mellette, a Duna vizén. A komp alatt kötött ki a Schönbrunn nevű használaton kívüli sétahajó (ahogy arrafelé mondják, Kulturschiff), annak zárt utasterében volt megtekinthető egy ötven darabból álló dunai tárgyú metszetsorozat. Ottensheim polgárai megtekintették, és büszkéek voltak.

Azóta persze a Kulturschiff más vizeken jár. Am rakományának (ha egy kiállítást és a köré gondolható életművet lehet rakománynak nevezni), érdemes volna a Dunán és mellékfolyóin egyéb helyekre, például Budapestre és Szegedre is eljutnia.